

נתקבלו במערכת

שו"ת אבני דרך. שאלות ותשובות שהזמן גרמן בארבעת חלקי שולחן ערוך.

חלק ט. אלחנן נפתלי פרינץ. ירושלים, תשע"ו. 542 עמ'. (02-9998679)

הכרך הגדול הזה מכיל קע"ח תשובות בכל חלקי השו"ע, רובן על או"ח ויו"ד, ועוד עשרות הערות ותוספות על התשובות שבשמונת חלקי הספר הקודמים, מאת המחבר עצמו - וכאלו שנשלחו אליו ע"י תלמידי חכמים שונים. הרב פרינץ שליט"א, רב קהילה בבית שמש, זכה להוציא כבר לאור תשעה כרכים של השו"ת שלו, מלאים וגדושים בתשובות בעניינים אקטואליים, בגישה מאוזנת, תוך שימוש תלמידי חכמים מגדולי הדור (הרב יוסף ליברמן בעל 'משנת יוסף', הרב אבידור נבנצל רבה של ירושלים העתיקה ועוד), התייעצות עם ת"ח מרבותיו וחבריו, וכמובן תוך בקיאות וחיפוש שקדני בעשרות ספרי תשובה ופסק, תשעה כרכים גדולים תוך שש שנים בלבד! כחלק מהאיזון שהזכרנו ניתן לומר שגישתו של המחבר היא לעיתים מקורית - אך לא חדשנית. כך למשל הוא מברר האם במקרים שבהם ניתן לשאול קטן לגבי כשרות ספר תורה ניתן לשאול גם קטנה. אין שמץ של 'פמיניזם' בשאלה הזו, כי אם שאלה עניינית ומעשית, כי היום בניגוד לעבר מצוי שילדה בת שש תימצא במקרה בבית הכנסת עם אביה, או בחוץ סמוך לבית הכנסת, גם כאשר במקרה אף ילד בגילה לא נמצא באיזור. המחבר פותח בהסבר המקרים המסוימים שבהם בדיקת קטן מועילה, ואח"כ מוכיח שאכן אין הבדל בזה בין בן ובת כשהם בגדר של 'לא חכים ולא טיפש', ומוצא שכבר כיוון לדעתם של כמה מאחרוני דורנו. בסימן יט הוא דן במנהג המקובל שקטן הוא ש"ץ בפיוט 'אנעים זמירות' שבסוף תפילת שבת, ומביא כמה מגדולי האחרונים שתמהו איך ניתנת תפילה קדושה כזו להיאמר ע"י קטנים ולפעמים אף ע"י קטני-קטנים! הוא מציע שלפחות מדי פעם יאמרו אותה דווקא מבוגרים כדי להדגיש את חשיבותה, ומספר על הגרי"ש אלישיב זצ"ל שבבית מדרשו אמרו 'אנעים זמירות' אך ורק בליל יום כיפור, כשהגרי"ש"א עצמו הוא הש"ץ! בס' נח דן המחבר במנהג הנפוץ לצרף לבדיקת החמץ בליל ערב פסח מאמץ למצוא חפץ שאבד אישם בבית, ומסקנתו שאין זה לכתחילה אפילו אם מדובר בחיפוש של מצוה (השבת אבידה לאורח שאיבד בבית חפץ שלו), בעיקר מפני שזה עלול לגרום שבדיקת החמץ לא תיעשה בריכוז הראוי. בס' קנח ממליץ מאוד המחבר לדאוג שצלמת תצלם את הצד של הנשים בשמחה המשפחתית ולא צלם גבר, ובס' קסד הוא אוסר על בעל עסק בישראל לסייע לגוי בחו"ל לרמות את רשויות המס בארצו מדין 'דינא דמלכותא', שאינו מוגבל דווקא לארץ שבה היהודי גר. חמשת הסימנים האחרונים עוסקים בתיאור דמויותיהם של תנאים, ומפתח מפורט חותם את הספר. יישר כוחו של הרב פרינץ על פירותיו המשובחים ועל תדירות הופעתם.

ספר משלי עם רש"י וארבעה פירושים קדמונים ו'מראה רחל'. מאת

ישראל איסר צבי הרצג ויוסף ב"ר נתן קמנצקי. זנוח, ישיבת יסודי התורה,

תשע"ה. ריד עמ'. (02-9923099)

הרב הרצג, מחנך ומחבר ספרים ומאמרים חשובים, לימד בישיבה שבמושב זנוח ליד בית שמש, ובין השאר למד את ספר משלי עם תלמידים מקשיבים. עיקר הלימוד היה בפירוש

רש"י תוך דקדוק בכל תיבה, ומכח זה בא לעולם פירוש מקיף ובהיר על רש"י על משלי. המחבר השתמש בכתבי יד כדי לדייק בדברי רש"י ככל האפשר, השווה בין דברי רש"י למפרשי הספר האחרים, צירף לגוף הספר את פירושיהם של ארבעה מפרשים פחות מוכרים, והתוצאה ראויה ומכובדת. כך למשל על הפסוק (כח, ו) 'טוב רש הולך בְּתִמּוֹ מֵעֲקֹשׁ דְּרָכִים וְהוּא עֲשִׂיר' כותב רש"י שה'רש' הוא עם הארץ, שהוא עדיף על 'עיקש דרכים' שמעוות את דרכיו גם אם הוא חכם. ובלשונו: 'טוב רש - אף עני שבתורה, הולך בתומו - במעשים טובים, מעיקש דרכים וכו'. מסביר הרב הרצג ב'מראה רחל': 'בתיבת 'אף' משמיענו רש"י שאין טובת העני-בתורה טובה מוחלטת שראוי לשאוף אליה'. דהיינו, הטועה היה יכול לחשוב שיש כאן שבח לפשטות ולהסתפקות-במועט-בתורה, העיקר שהאדם ילך בתומו; ובאה התיבה הקטנה 'אף' ומצילה אותנו מטעות זו - ה'רש' עדיף מ'עיקש דרכים', אך טוב מזה ומזה מי שעשיר בתורה וגם הולך בתומו. אמנם הלשון 'עני שבתורה' קצת קשה, ועל כך מעיר המחבר שבכתה"י כתוב נכונה 'בתורה', בלי האות שי"ן, והכל בא על מקומו בשלום (אך חבל שלא תוקנה הגירסה הזו, לפחות בתוך סוגריים, גם בגוף דברי רש"י). הרב יוסף קמנצקי הוסיף הרבה מידיעותיו ודייקנותו לספר, ולכן הוא נקרא גם על שמו.

תורת החיים. עיונים בהלכות חול המועד לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, שנלמדו בסייעתא דשמיא ובדיבוק חברים בישיבת תורת החיים. יד בנימין, תשע"ה. תקג עמ' (0544-215095)

קבוצת אברכים משיבת 'תורת החיים' שבראשות ידידי הרב שמואל טל שליט"א עסקה בעיון נמרץ בהלכות חוה"מ, הלכות שבמידה מרובה ניתן לומר עליהן שהן נידשות ברגלי כל אדם, בהיות הימים האלו משהו שבין מועד לבין חול שהגבולות ביניהם לא תמיד ברורים. בדרכו של רבם פסעו האברכים הנ"ל ללמוד את הסוגיות בעומק העיון להלכה ולמעשה, דקדקו בכל פירושי הראשונים וגדולי האחרונים וספרי הפוסקים והמשיבים ומלקטי דורנו, ובדייקנותם לא ויתרו גם על עיון בספרים שעדיין לא יצאו לאור - כמו פירוש ר"י אלמדארי על הרי"ף למו"ק ור"י קרקושא תלמיד הרמב"ן על תחילת המסכת. הם גם בדקו בכתבי יד ובספרים שאין יד כל אדם משגת, הכל כדי להגיע לבירור מושלם של הסוגיא ולפסיקת הלכה למעשה בעקבותיה. על חלק ההלכה עבר גם ראש הישיבה הרב טל וצירף אחרי עיון ובירור את הסכמתו להכרעות שנדפסו בספר, והכל שריר בריר וקיים. הפרק האחרון, סימן כא, הוא סיכום הלכות חוה"מ בקצרה, תקציר היוצא למעשה לדעת המחברים ורבם הרב טל שליט"א כסדר הדברים שנתבארו בספר. כך למשל ביררו המחברים שדין 'חציו לה' חציו לכס' המחייב ללמוד תורה 'חצי' מהיום נאמר לא רק על יו"ט אלא גם על חוה"מ, אלא שה'חצי' הזה אינו חייב להיות דווקא 50% אלא נתח משמעותי מהיום (סע' א); אסור בחול המועד לעשות כל מלאכה האסורה בשבת מהתורה (חוץ מהוצאה מרשות לרשות) כאשר אינה נצרכת למועד ואינה 'דבר האבד' (סע' ה); יש איסור 'אמירה לגוי' בחוה"מ כאשר הדבר אסור ליהודי (סע' ו); בימינו הכתיבה נחשבת מעשה הדיוט, ומותרת לצורך המועד (סע' ט); גיהוץ הוא מעשה הדיוט שהותר לצורך המועד, ואינו כלול בגזירת כיבוס (סע' יח); וכן שיש לקרוע גם במועד על ראיית מקום המקדש בחורבנו (סע' כ). יישר כוחם של המחברים והעורכים ושל רבותיהם בישיבת 'תורת החיים' על יצירה קולקטיבית ומאחדת ומיוחדת זו.

מהלכי משפט. כרך ד. מהלכים בסוגיות התלמוד, הכוללים חידושים, ביאורים וביאורי סוגיות. אברהם שיראזי. נתניה, תשע"ה. לו+782 עמ'.
(077-8133337)

זהו הכרך הרביעי של הסדרה 'מהלכי משפט' מאת הדיין הרב שיראזי שליט"א, ובו עיון למדני בסוגיות שמהן עולים מסקנות ההלכה ופסקי הדין שרבים מהם ומשכמותם נידונו באריכות בשלושת הכרכים הקודמים. המחבר מדגיש שסגנון לימודו שונה במידה מסוימת מהלימוד הישיבתי המקובל, בכך שעיקרו הוא בירור מעמיק של פשט הסוגיא, וממנו הוא יוצא לביאורי הראשונים והאחרונים ודן בדבריהם - כשתמיד פשטות הסוגיא נשארת מרכז הדין. קנ"ה מהלכים בספר, רובם יסודם במסכתות ה'כבדות' - יבמות, גיטין ושלושת הברכות. כך למשל מנתח הרב שיראזי את הסוגיא במסכת ב"מ דף פ עמ' א, שבה מפרש רש"י שבמקרה ששניים אחראים לנזק שנגרם, ולא ברור מי מהם אשם יותר מחבירו - משלם כל אחד מחצה, ובצדק לכאורה מקשה התו' שזה נוגד את הדין שהמוציא מחברו עליו הראיה! אולם דקדוק בדברי רש"י מראה שהוא הדגיש במקרה המוזכר שם ששני הנתבעים ידעו שעליהם לקחת אחריות משותפת, ולכן דווקא במקרה הזה, גם כאשר אין ודאות שכל אחד מהם שווה באחריותו לשני - התשלום יוטל על שניהם בשווה. לפי הגדרתו שניהם 'ודאי חייבים וספק פטורים', ולכן על שניהם לשלם בלי שום התנגשות מדין 'המוציא מחברו'. כך מתיישבים דברי רש"י התמוהים-ממבט-ראשון, ויוצא למעשה שאין הבדל בין דעתו לבין דעת בעלי התוספות באותה סוגיא. בהקדמה מדגיש המחבר את השמחה וההנאה שגורם לימוד תורה איכותי ומניב פירות שזוכה לו המחבר, אשריו ואשרי חלקו.

הרמ"א משאלוניקי. תולדותיו והגותו של רבי משה אלמושנינו. מאת שאול רגב. ירושלים, בית ההוצאה של יד הרב ניסים, תשע"ד. שכ עמ'.
(02-5633789)

ר"מ אלמושנינו זצ"ל חי בראשית תקופת האחרונים, בדורם של המחבר והרמ"א, והיה ממנהיגי קהילת שאלוניקי במאה ה'ט"ז. הוא היה תלמיד חכם רב אנפין - למדן ופרשן, פוסק ודרשן, הוגה דעות ואיש ציבור. פרופ' רגב מתלונן על כך שההיכרות העיקרית שלנו עם חכמי אותו דור בארצות המזרח נובעת בעיקרה ממחקר ספרות הפסיקה והשו"ת, בעוד שאוצרות היסטוריים והגותיים נמצאים לדעתו דווקא בספרות הדרש ופרשנות התנ"ך, שאליהם לא הושם כמעט לב. בספר זה הוא מנתח את דמותם של ר"מ אלמושנינו ואנשי מקומו בני דורו, כשהוא מתבסס על דברים שבכתב ועל כתבי היד הרבים שלא נדפסו, על ספרים שלמים ועל חלקי ספרים, בשילוב עם ידיעות ממקורות מגוונים. חלקו הראשון של הספר עוסק בתולדות הרב ומשפחתו ופעילותו, רבותיו והנהגותיו וכתביו, ובהמשך הוא עובר לניתוח דרשותיו ותוכניהן, דבריו על ארץ ישראל ועל גאולת ישראל ועל תורה ועל פילוסופיה ועל הנפש והמוסר ועוד ועוד. הנספחים כוללים קטעי דרשות מכתבי יד ובסוף מפתחות מפורטים. הספר מוקדש לפרופ' מאיר בניהו ז"ל בנו של הראשל"צ הרב יצחק ניסים, שהוא זה שיזם ודחף וסייע ועזר וייעץ להוצאת ספר זה, אך לא זכה לראות את הספר יוצא לאור במכון שהוא ייסד וטיפח.

פתח השלחן. שלחן ערוך, מקורות וביאורים. חושן משפט הלכות שאלה סימנים קלג-קלט. הלכות חזקת מטלטלין. הרב חננאל קטן וחברי הכולל. עורך ראשי: הרב דוד לנדאו. ירושלים, כולל שמעון הצדיק, תשע"ו. 156 עמ'. (0533-105215)

זו החוברת הט"ו שמוציאים לאור חברי כולל 'שמעון הצדיק' שבראשו אחי וראש הרב חננאל שליט"א, ובה עיון עמוק בדרכו של הגר"א בביאוריו, לבאר את דברי בעלי השו"ע על פי מקורותיהם. מעניין לראות איך שלפעמים הגהה שבה מילים ספורות של הרמ"א על דברי המחבר היא בעצם קצה של שרשרת שלמה של דיונים במחלוקת הראשונים בביאור סוגיא, וכך במהלך הפוך - הכותבים חברי הכולל פותחים בסוגיא ומבארים אותה, ומציגים את דעות מפרשיה ואת הדעה המסוימת שכמוה הכריע הרמ"א ואת המקור והסיבה להכרעתו, וכך יוצאות מילים ספורות אלו מלוטשות ומבוררות עד תכליתן. וכך לכאורה צריך ללמוד הלכה בעיון...

למען דעת. קידושין ונישואין. ב. העורך: משה דוד צ'צ'יק. ירושלים, בית המדרש למען דעת, תשע"ה. רמט עמ'. (lemaandaat1@gmail.com)

כולל 'למען דעת' ששוכן בשכונת רמות בירושלים שם לו למטרה להכשיר רבנים ודיינים המעוררים במעשה התורני ובהלכות האקטואליות. נוסף ללימוד בעיון מקרבים ראשי הכולל את האברכים לעיסוק בבירורי הלכות ובפסיקת דינים, ומצד שני מקרבים אותם לגדולי ישראל, דיינים ולמדנים, שמעשירים את חברי הכולל בשיעוריהם שחלקם הגדול נובעים מהמצאיות 'בשטח'. הדחיפה החיובית של האברכים לצמוח ולגדול כוללת גם הכנסתם לעמל הכתיבה היוצרת בסידור בכתב של חידושי תורה ופסקי הלכות שלהם ושל אחרים, וכאשר מדובר על ענייני מסכת כתובות, 'ש"ס קטן', עניינים הנטועים בסימנים הכבדים ביותר בחושן משפט ובאבן העזר, מדובר על עמל אמיתי. כעשרים מאמרים מצויים בחוברת שלפנינו מאת חברי הכולל ומהרבנים הגאונים הרב אליהו בר שלום, הרב הראשי הרב דוד ברוך לאו, הרב מיכאל בלייכר, הרב חגי איזירר ועוד. הנושאים מגוונים - הלמדן ר' צבי רייזמן שהוא גם אחד מתומכי הכולל מביא את מגוון הדעות בעניין 'נישואין פיקטיביים' - שלא נעשו למטרת בניין בית בישראל, ולמסקנה נראה לו שההדגשה 'כדת משה וישראל' מתנה את חלות הקידושין בהסכמת חכמי ישראל, ודעתו של המקדש הייתה מסתמא דעת החכמים הסוברים שאין לקידושין אלו תוקף כלל. מאמרים אחרים עוסקים בדרכי הקידושין, בדין תוספת כתובה, בנאמנות אשה לאסור עצמה על בעלה, בחיובי מזונות במקרים שונים, בדין מוחזקות בנכסים אצל זוג נשוי, בכללי חלוקת הנכסים לקראת גירושין, מנהג המדינה בגביית הכתובה ועוד. לבסוף שתי 'מתנות': קטעים חדשים מכת"י של שיטה מקובצת על כתובות, ומאמר מקיף על התקנות בענייני ירושה מזמן חז"ל ועד תקנת חכמי מארוקו בשנת תש"י. ידיו האמונות של העורך המוכשר ניכרות מכריכה לכריכה.

וראה בטוב. הערות ובירורים במשנתו ההלכתית של מרן הראי"ה קוק זצ"ל. ישראל, תשע"ו. 174 עמ'. (0523-992653)

אחד הר"מים באחת מישיבות ההסדר, שמסיבותיו הוא חפץ עדיין בעילום שמו, הוציא לאור קונטרס שבו הערות ובירורים סביב דברי ההלכה של מרן הראי"ה במלאת שמונים

שנה לפטירתו בסוף שנת תרצ"ה. הוא עוסק בכ"ג נושאים, בהם האם יש חשש לאיסור 'בל תוסיף' במקרים בהם מחמירים הפוסקים ומשווים דינים מדרבנן לדינים דאורייתא (דעת הראי"ה שקיים חשש כזה, וכן נמסר בשם הגר"ח מבריסק, אך במנחת חינוך מפורש שזה מותר, והכל תלוי בפשט הרמב"ם בהלכות ממרים, עיי"ש...), מקור האיסור להזיק - אם מתכווין להזיק סובר הרב שעובר על 'ואהבת לרעך כמוך', ולכן אם יש טעם להזיקו אולי אין בכך איסור מעיקר הדין ורק חוב לשלם, אך מצד 'רוצה אדם בקב שלו' הוא עובר איסור גם במקרים אלו; והמחבר מביא את הדעות השונות באחרונים בנושא הזה. דיון אחר עוסק בחשמל, שמשמע שדעת הרב קוק זצ"ל שהתוצאה היא שאסורה, וכל הפעלה חשמלית היא סוג של הבערה, גם אם מדובר על אש שאינה מבעירה ואינה מכלה. לפי זה יוצא חומרא גדולה שאין מקום לשום ויסות ולשום 'פטנט' חשמלי בשבת, שלא כדעת הגר"ש אוירבך זצ"ל ותלמידיו. המחבר מביא את המחלוקת שהייתה בעניין זה בזמנו מעל דפי העיתון 'בשבע' בין הרב אליעזר מלמד לרב ישראל רוזן, והדברים עדיין דורשים בירור והכרעה. קונטרס חשוב ומעניין.

ממון ודין. פסקי דין של בתי דין לממונות. גיליון מס' 2. עורכים ד"ר יעקב חבה והרב אריאל בראלי. רמת גן, הפקולטה למשפטים אוניברסיטת בר אילן, אלול תשע"ה. 18 עמ'. (03-5318105)

גיליון שני של תקציר פסקי הדין של בתי הדין לממונות, כלי עזר בלתי רגיל לדיינים ולשופטים ולכל מי שקרוב למשפט העברי. חלק ניכר מהפסקים שכאן לא נדפס עדיין כלל. הגיליון עוסק הפעם בענייני מקח טעות ואונאה במטלטלין, עניינים מצויים מאוד במסחר המודרני על כל רמותיו, ודין פרוטה כדין מאה. מה נחשב 'מום' במקח? איזו התנהגות מוכיחה שאצל אחד הצדדים מדובר במקח טעות? איזה פרטים על הקונה היה לברר מראש? האם קיים הבדל בהתייחסות למכירות 'יד שניה'? י"א פסקי דין פרושים על פני החוברת הזו, במבנה קבוע: הדיינים, העבודות, פסק הדין, הקביעות המרכזיות בפסק הדין, סיכום, ומקום הימצאות פסק הדין המלא למעוניינים לעיין בכולו. אחד מפסקי הדין (משנת תשס"ח) כולל תביעה נגד הרבנות הראשית [!], בטענה שהיא לא דאגה שמחלקת הכשרות שלה תאכוף את התקנה בדבר סימון מוצרים שיש בהם אבקת חלב נוכרי. הדיינים מבית הדין לממונות בירושלים בראשות הרב אברהם דוב לוי קבעו שיש להם סמכות לדון בנושא למרות שאין להם סמכות אכיפה, וקבעו שלמרות שיש פוסקים שמקילים באבקת חלב נוכרי אין זו הדעה המקובלת, ולכן הרבנות שותפה בהטעיית הצרכנים אך ברמה של 'גרמא' בלבד. בכל אופן היועץ המשפטי של הרבנות התחייב לאכוף את החלטת הרבנות ולהבדיל בג'ץ [המילה 'להבדיל' אינה כתובה בגוף פסק הדין...]. לאכוף את סימון המוצרים כראוי. דוגמא נוספת: בית הדין של 'ארץ חמדה - גזית' סניף שדרות, בראשות הרב אריאל בראלי, פסק במהלך שנה זו שסיטונאי אתרוגים שאתרוגיו לא היו נאים מספיק, למרות שהם היו כשרים למהדרין מבחינה הלכתית, אינו יכול לכנות אותם 'מהודרים', ולכן המקח שעשה עם אחד הסוחרים להעביר לו כמות של אתרוגים מהודרים בטל, ועליו להחזיר לסוחר את כספו. אין ספק שהתקצירים האלו עושים טעם של 'עוד', ויש לברך את היוזמים, מכון 'משפט לעם' בשדרות, הפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר אילן והקליניקה לסיוע אזרחי על פי המשפט העברי שעל ידה, ולחזק את ידם.